

1.3. INDOEUROPIEČIŲ KALBŲ APŽVALGA

Šiame skyriuje pristatomos indoeuropiečių kalbų grupės pagal jų pirmųjų tekstų paliudijimo laiką.

ANATOLŲ KALBOS

Anatolų kalbos buvo paplitusios Anatolijos pusiasalyje (dab. Turkija) ir Šiaurės Sirijoje II ir I tūkst. pr. Kr.

Iš anatolų kalbų šeimos geriausiai paliudyta hetitų kalba (apie 1650–1190 m. pr. Kr.): išliko įvairių tipų tekstų, parašytų dantiraščiu ant molio plytelių, saugotų hetitų sostinės Hatuso archyvuose. Paprastai skiriamos trys hetitų kalbos stadijos: senoji hetitų kalba (apie 1650–1500 m. pr. Kr.), vidurinė hetitų kalba (apie 1500–1325 m. pr. Kr.) ir naujoji hetitų kalba (apie 1325–1200 m. pr. Kr.).

Hatuso archyvuose buvo tekstų, parašytų ir kitomis kalbomis. Tarp jų – palų kalbos (vartotos Anatolijos pusiasalio šiaurėje), kurios tekstų yra nedaug, ir dantiraštinės luvijų kalbos (vartotos Anatolijos pusiasalio vakaruose ir pietuose, žinomos iš keleto religinio pobūdžio tekstų). Dantiraštinei luvijų labai artima hieroglifinė luvijų kalba, kuria išliko padaryti įrašai akmenyje piktografiniu raštu (paliudyti jau hetitų imperijos laikotarpiu; svarbiausi tekstai yra apie 1000–750 m. pr. Kr.).

Vėlesni yra įrašai lykų kalba (V–IV a. pr. Kr.), kuri artima dantiraštinei ir hieroglifinei luvijų kalboms, ir lydų kalba (VI–IV a. pr. Kr.). Apie karų ir kitas anatolų kalbas žinoma labai mažai.

Hetitų kalba buvo iššifruota tik XX a. pradžioje. Jos gramatinė struktūra yra gerokai paprastesnė nei tradiciškai rekonstruojamos indoeuropiečių prokalbės struktūra, kuri daugiausia paremta senosiomis indoiranėnų ir graikų kalbomis. Tebediskutuojama, kiek anatolų kalbų šeimos duomenys verčia keisti tradicinę prokalbės rekonstrukciją.

INDOIRANĖNŲ KALBOS

Indoiranėnų kalbų šeimą sudaro dvi didelės kalbų grupės: indoarijų (arba indų) ir iranėnų kalbos. Trečia indoiranėnų kalbų grupė – Nuristani kalbos (Šiaurės Afganistanas) – žinomos tik nuo modernių laikų.

Indoarijų kalbos paplitusios Indijos pusiasalyje.

Pirmasis senosios indų kalbos (dar vadinamos vedų kalba) tekstas yra Rigveda, kurią sudaro kiek daugiau nei tūkstantis himnų dievams, sukurta apie II tūkst. pr. Kr. viduryje. Rigveda yra svarbiausias indoiranėnų, galbūt ir visų indoeuropiečių kalbų tekstas. Kitų indoarijų tekstų (Atharvavedos, Brahmanų, Upanišadų, Sutrų) kalba palaipsniui priartėja prie klasikinės sanskrito kalbos, aprašytos gramatiko Paninio V a. pr. Kr. Nuo to laikotarpio sanskritas, kuriuo sukurta daugybė grožinių ir kitų žanrų tekstų (Mahabharata, Ramajana ir kt.), sustabarėjo ir tapo kultūrine kalba. Indijoje sanskrito padėtis yra panaši į lotynų kalbos Europoje.

Formuojantis klasikinei sanskrito kalbai šnekamoji indų kalba vystėsi toliau ir davė pradžią vidurinėms indoarijų kalboms (prakritams, apie V–X a. pr. Kr., seniausi tekstai yra karaliaus Ašoko įrašai, III a. pr. Kr.): palio (budizmo kanoniniai tekstai), maharaštrų (dramos kalba) ir kt. kalboms. Nuo X a. po Kr. atsirado naujosios indoarijų kalbos: hindi, urdu, biharų, pendžabų, gudžaratų, bengalų, marathų, singalų ir kt.

Senosios iranėnų kalbos yra dvi. Svarbiausia yra Avestos (Zaratustros religijos šventųjų raštų) kalba, kurios raidoje skiriami du laikotarpiai. Senoji Avestos kalba, arba Gatų Avesta (Gatos yra keli himnai, kurių autoriumi tradiciškai laikomas pranašas Zaratustra), yra labai artima Rigvedos kalbai ir galbūt

irgi siekia II tūkstm. pr. Kr. Kita, daug didesnė tekstų dalis sukurta naująja Avestos kalba (apie 800–500 m. pr. Kr.).

Avestos tekstų istorija yra gana sudėtinga, o išlikusiuose rankraščiuose (daugelis jų vos keleto šimtmečių senumo) pasitaiko nemažai nukrypimų ir klaidų.

Kita senoji iranėnų kalba yra senoji persų (VI–IV a. pr. Kr.), žinoma iš Achemenidų dinastijos persų karalių įrašų. Ši kalba yra labiau pakitusi nei Avestos. Apie kitas senąsias iranėnų kalbas (skitų, medų ir kt.) žinoma labai mažai.

Vidurinės iranėnų kalbos (apie III–IX a.) yra pehlevių, sogdų, khotanų, khorezmų, partų, baktrų kalbos. Kadangi senųjų iranėnų kalbų tekstų nėra daug, šios kalbos indoeuropeistikai taip pat yra svarbios, ypač dėl žodyno. Naujosios iranėnų kalbos (nuo IX a.) yra persų, puštų, kurdų, osetinų ir kt. kalbos.

GRAIKŲ KALBA

Seniausi graikų kalbos tekstai yra Mikėnų kultūros (XV–XIII a. pr. Kr.) administracinio pobūdžio tekstai, rasti Mikėnų karalių rūmuose (Mikėnai, Knosas, Tėbai ir kt.). Mikėnų tekstuose užfiksuota viena iš tuo metu vartotų pietų graikų tarmių¹.

Žlugus Mikėnų civilizacijai prasidėjo vadinamieji tamsieji amžiai, trukę iki VIII a. pr. Kr., kai buvo sukurtas naujasis graikų alfabetas, perimtas iš finikiečių. Šiame amžiuje taip pat buvo sukurti Homero epai *Iliada* ir *Odiseja*, kurie yra seniausi graikų literatūros tekstai ir po Rigvedos yra svarbiausi tekstai indoeuropeistikai.

Senoji graikų kalba buvo suskilusi į kelias tarmių grupes:

a) jonėnų-atikiečių tarmių grupė: atikiečių ir jonėnų tarmės paplitusios Eubojoje ir kitose salose, taip pat Mažosios Azijos vakarų pakrantės miestuose bei jų kolonijose;

b) arkadų-kipriečių tarmių grupė: arkadų ir kipriečių tarmės vartotos dviejuose izoliuotuose arealuose – Arkadijoje ir Kipre;

c) ajolų tarmių grupė: tesalų, bojotiečių ir Lesbo tarmės;

d) dorėnų tarmių grupė: lakonų, argolidiečių, korintiečių, megariečių ir kt., vartotos visame Peloponese (išskyrus Arkadiją) ir Kretos, Tėros, Rodo ir kt. salose;

e) šiaurės vakarų tarmių grupė: Epiro, Aitolijos, Lokridės, Elidės ir kt. tarmės.

Iš atikiečių, jonėnų, Lesbo ir dorėnų tarmių atsirado graikų literatūrinės kalbos.

Vėliau atikiečių tarmė tapo prestižiškiausia literatūrine kalba. Jonėnų-atikiečių ir arkadų-kipriečių (artimiausia Mikėnų tekstams) tarmių grupės turi keletą bendrų izoglosų. Taip pat yra susijusios dorėnų ir šiaurės vakarų tarmių grupės. Prie kurių minėtų grupių priskirti ajolų tarmes, dar diskutuojama.

Helenizmo laikotarpiu (nuo IV a. pr. Kr.) atikiečių tarmė tapo bendrinės graikų kalbos (koinė) pamatu. Tokia situacija liko iki Antikos pabaigos (V a. po Kr.) ir tęsėsi Bizantijos laikotarpiu (iki XV a.). Tada pradėjo formuotis šiuolaikinė graikų kalba.

LOTYNŲ KALBA (istoriškai tiksliau būtų vadinti lotynų-faliskų kalbų grupe)

---

¹ Šioje mokymo priemonėje bus vartojamos sąvokos „Mikėnų tekstai“, „Mikėnų tarmė“ ir t. t., nors šios graikų tarmės tekstai rasti ne tik Mikėnų mieste, bet ir kituose to periodo centruose. Tokiu būdu stengiamasi išvengti pernelyg ilgų pavadinimų, pvz., tokių kaip „Mikėnų-kipriečių kultūros tekstai / tarmė“, „Kretos-Mikėnų kultūros tekstai / tarmė“ ar pan.

Lotynų kalbos tekstų žinoma nuo VI a. pr. Kr.: Lacijuje yra išlikę keli įrašai archajine lotynų kalba. Ir literatūrinių (Plautas ir kt.), ir epigrafinių tekstų gausa pasirodo III a. pr. Kr.

Skiriami keli lotynų kalbos laikotarpiai. Senosios lotynų kalbos laikotarpis trunka nuo III a. pr. Kr. vidurio iki Respublikos pabaigos, kai Ciceronas ir kiti autoriai įtvirtino klasikinės lotynų kalbos normas. Laikui bėgant Romos miesto tarmė tapo bendrine lotynų kalba – iš pradžių Lacijuje, vėliau Italijoje ir kitose Romos imperijos provincijose. Todėl apie kitas Lacijaus lotynų kalbos tarmes žinoma labai nedaug.

Svarbiausia jų yra faliskų kalba, žinoma iš VII–II a. pr. Kr. įrašų, kurių išliko apie 300; ji labai skyrėsi nuo Romos miesto tarmės.

Klasikinės lotynų kalbos normos vis labiau tolo nuo liaudies lotynų kalbos. Žlugus Vakarų Romos imperijai, lotynų kalba išliko rašytinė kultūros kalba viduramžiais ir vėliau, o liaudies lotynų kalba davė pradžią romanų kalboms: italų, prancūzų, ispanų, portugalų, rumunų ir kt.

SU LOTYNŲ-FALISKŲ KALBŲ GRUPE artimai yra susijusios Italijos sabelų kalbos, žinomos tik iš įrašų (nuo VII a. pr. Kr. iki I a. po Kr.). Pagrindinės sabelų kalbos yra umbrų (apie 30 įrašų, tarp jų *Tabulae Iguvinae* – svarbiausias senosios Italijos epigrafinis tekstas) ir oskų (daugiau nei 450 įrašų) kalbos. Kitos mažiau paliudytos sabelų kalbos: pietų pikėnų, prasamnitų (abi paliudytos VI a. pr. Kr.), pelignų, vestinų, marucinų, marsų, volskų, ekvanų ir sabinų.

KELTŲ KALBOS

Keltų kalbos senovėje buvo paplitusios gerokai didesniame plote nei dabar. Skiriamos žemyno ir salų keltų kalbos.

Žemyno keltų kalbos, kurių įrašai yra nuo VI a. pr. Kr. iki Romos viešpatavimo laikų (kitų žemyno keltų kalbų yra išlikę tik antroponimai ir toponimai), skirstomos į galų (didžioji dalis vartota dab. Prancūzijos teritorijoje), keltiberų (vartota dab. Šiaurės rytų Ispanijoje), lepontų (vartota dab. Šiaurės Italijoje). Nors tekstų (ypač ilgų įrašų) išliko nedaug, šių kalbų duomenys yra svarbūs, nes jų kalba yra gana archajiška.

Salų keltų kalbos, kurios paliudytos vėliau, jau atitolusios nuo įprasto senųjų indoeuropiečių kalbų tipo. Jos skiriamos į gaėlių ir britų kalbas.

Gaėlių kalba. Seniausi (labai trumpi) tekstai yra įrašai, parašyti ogamu (keltų runų raštu), 400–600 m. po Kr. Senoji airių kalba (VII–X a. po Kr.) geriausiai žinoma iš nemažo skaičiaus glosų lotynų tekstuose. Turtinga viduramžių airių literatūra, iš dalies sukurta šiuo laikotarpiu, jau parašyta vidurine airių kalba (X–XIII a. po Kr.), vartota ir vėlyvesniuose rankraščiuose. Nuo XIII a. vartojama naujoji airių kalba. Škotų gaėlių ir meniečių kalbos Škotijoje ir Meno saloje paplito jas kolonizavus airiams.

Britų kalbos (vartotos Romos Britanijoje, dab. Anglijoje) yra trejopos:

a) kimrų (arba valų) kalba, kurios seniausi dokumentai yra glosos (senoji kimrų kalba, VIII–XII a. po Kr.). Vidurine kimrų kalba (XII–XIV a. po Kr.) parašyta gausi kimrų literatūra. Nuo XVI a. vartojama naujoji kimrų kalba;

b) bretonų kalba vartota Prancūzijos Bretanės regione, kur ją išplatino kolonistai iš Britanijos. Skiriamos: senoji bretonų kalba (išliko trumpi tekstai, IX–XI a.), vidurinė bretonų kalba (XII–XVII a.) ir dabartinės bretonų tarmės;

c) kornų kalba, menkai paliudyta nuo IX a. po Kr. iki XVIII a., kada ji išnyko.

GERMANŲ KALBOS (bendroji germanų prokalbė datuojama apie I tūkstm. pr. Kr., pietų Skandinavija ir šiaurinės Europos pakrantės) skiriamos į tris grupes:

a) vienintelė žinoma rytų germanų kalba yra gotų, kuri daugiausiai žinoma iš vyskupo Vulfilos (Wulfila, 311–382 m.) Naujojo Testamento vertimo. Gotų kalba laikoma archajiškiausia germanų kalba;

b) šiaurės germanų kalbų grupės seniausi tekstai yra runų įrašai (apie 200–800 m. po Kr.), kurie yra labai trumpi. Ankstyvojo laikotarpio runų kalba beveik atitinka bendrąją germanų prokalbę. Vėlesnis laikotarpis yra senosios nordų kalbos periodas (apie 800–1500 m. po Kr.), kuriuo sukurta daug literatūros, ypač Islandijoje (dėl to senoji nordų kalba dar vadinama senąja islandų kalba). Nuo XI a. po Kr. prasidėjo skilimas į tarmes, davęs pradžią šiuolaikinėms skandinavų kalboms: danų, švedų, norvegų, islandų, farerų;

c) vakarų germanų kalbos, nuo pradžių žinomos jau susiskaidžiusios tarmėmis, yra: i) senoji anglų kalba (700–1066 m. po Kr., iki normanų užkariavimo), vėliau – vidurinė anglų kalba (iki apie 1500 m.) ir naujoji anglų kalba; ii) senoji saksų kalba (nuo IX a. po Kr.), vėliau tapusi vidurio ir naujųjų vokiečių žemaičių tarmių pamatu; iii) fryzų kalba, žinoma nuo XIII a. po Kr.; iv) frankų žemaičių tarmės, minimaliai paliudytos senuoju laikotarpiu, vystėsi į vidurinę nyderlandų kalbą (nuo XII a. po Kr.), davusią pradžią šiuolaikinėms nyderlandų, flamandų ir afrikanso kalboms; v) senoji vokiečių aukštaičių (VIII–XI a. po Kr.) kalba, kuri yra labiausiai pakitusi vakarų germanų kalba. Vėliau iš jos atsirado vidurinė vokiečių aukštaičių kalba (XII–XIV a. po Kr.), davusi pradžią šiuolaikinėms vokiečių aukštaičių tarmėms ir bendrinei vokiečių kalbai.

ARMĖNŲ KALBA

Klasikinė armėnų kalba (arba grabaras) prasidėjo V a. po Kr., kai jai buvo sukurtas specialus alfabetas, ir išliko Armėnijos bendrine literatūrine kalba iki XIX a. (V a. laikomas armėnų literatūros aukso amžiumi).

Nuo XI a. po Kr. susiformavo vidurinė armėnų kalba, kurią vėliau pakeitė dvi moderniojo periodo literatūrinės kalbos: vakarų ir rytų armėnų kalbos. Rytų armėnų kalba yra oficialioji Armėnijos kalba. Kadangi armėnai masiškai skolinosi žodžius iš iranėnų (ypač partų) kalbų, armėnų paveldėtoji leksika yra negausi. Be to, armėnų kalba taip pat patyrė stiprią Kaukazo ir tiurkų kalbų įtaką.

TOCHARŲ KALBOS

Skiriamos tocharų A (arba rytų tocharų) ir tocharų B (arba vakarų tocharų) kalbos, žinomos iš VI–VIII a. po Kr. tekstų (daugelis jų budistų tekstų vertimai). Tocharai gyveno Tarim Basino areale, kinų Turkestane. Tai labiausiai į rytus nutolusi indoeuropiečių kalbų šaka (dar neaišku, kaip tocharai atsidūrė rytuose). Kai kurie tocharų kalbų išskirtiniai bruožai (pvz., vardažodžio linksnių gausumas, paprasta sprogstamųjų priebalsių sistema) yra nebūdingi indoeuropiečių kalboms ir tikriausiai rodo uraliečių, tiurkų ar mongolų kalbų įtaką. Kita vertus, yra tocharų kalbų faktų, kurie atrodo itin archajiški, ypač veiksmožodžio sistemoje. Kai kurie mokslininkai mano, kad tocharų kalbų šeima buvo antroji, kuri po anatolių kalbų atsiskyrė nuo indoeuropiečių prokalbės.

SLAVŲ KALBOS

Slavų prokalbė datuojama apie 400–500 m. po Kr. (Lenkijos ir Baltarusijos teritorijos pietūs). Prokalbė skilo į tarmes dėl slavų migracijos į pietus ir rytus nuo 600 m. po Kr. Slavų kalbos skiriamos į tris grupes: pietų, rytų ir vakarų kalbos.

a) seniausia pietų slavų grupės kalba yra senoji bažnytinė slavų kalba (IX a. po Kr.), labai artima slavų prokalbei. Šiek tiek vėliau atsirado pirmieji bulgarų, makedonų, serbų-kroatų ir slovėnų kalbų tekstai, nuo kurių prasidėjo šių kalbų istorija;

b) rytų slavų kalbų grupė: Kijevo Rusioje vartota kalba (nuo XI a. po Kr.) vadinama senąja rusų kalba, kuri nuo XIII a. pradėjo skilti į dabartinės rusų, baltarusių ir ukrainiečių kalbas;

c) vakarų slavų kalbų grupė: jai priklauso lenkų (nuo XIV a.), čekų (nuo XII a.), slovakų, sorbų aukštaičių, sorbų žemaičių, kašubų, polabų (išnyko XVIII a.) kalbos.

BALTŲ KALBOS

Nors paliudytos labai neseniai, baltų kalbos pasižymi archajiškumu. Senovėje baltų kalbos buvo paplitusios plačiau nei dabar ir apėmė didelę dalį dab. Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos teritorijų. Baltų kalbos skiriamos į dvi grupes:

a) vakarų baltų kalbų grupė: prūsų kalba, žinoma iš dviejų vokiečių-prūsų kalbų žodynėlių (iš jų svarbiausias Elbingo žodynelis, XIV a.) ir trijų katekizmų (pirmasis ir antrasis išleisti 1545 m., trečiasis, Enchiridionas, išleistas 1561 m. ir yra svarbiausias prūsų tekstas). Apie kitas vakarų baltų kalbas žinoma labai mažai;

b) rytų baltų kalbų grupė: lietuvių ir latvių kalbos, abi gerai paliudytos nuo XVI a. Šių kalbų tarmės taip pat yra svarbios istorinei kalbotyrai.

ALBANŲ KALBA

Žinoma nuo XV a. po Kr., kai jau buvo suskilusi į dvi pagrindines, gegų ir toskų, tarmes. Albanų kalboje yra daug skolinių. Kalba taip pat patyrė ir daug struktūrinių pakitimų, būdingų Balkanų kalboms. Šios kalbos priešistorė yra mažai žinoma ir dėl to albanų kalba mažiausiai iš visų kalbų padeda rekonstruoti indoeuropiečių prokalbę.

Šalia minėtų pagrindinių dvylikos (arba dešimties, žr. toliau) kalbų šeimų yra dar keletas mažai paliudytų indoeuropiečių kalbų (negausūs įrašai, išlikę tik toponimai ir t. t.). Šios kalbos dažnai vadinamos vokiečių terminu *Restsprachen* („liekanų kalbos“). Iš minėtų kalbų čia priskiriamos sabelų, žemyno keltų, taip pat visos anatolų, išskyrus hetitų, kalbos. Kitos jokiai didesnei šeimai nepriklausančios šios grupės kalbos:

Svarbiausia yra frigų kalba, žinoma iš įrašų, išlikusių Centrinėje Anatolijoje. Skiriama senoji (VIII–IV a. pr. Kr.) ir naujoji (I–II a. po Kr.) frigų kalbos.

Italijoje paliudytos venetų (VII–II a. pr. Kr.; neaišku, ar ji priklauso italikų kalbų šeimai) ir mesapų (V–I a. pr. Kr.) kalbos.

Apie sikulų, elimų (senosios Sicilijos kalbos), lusitanų (Iberijos pusiasalyje) kalbas žinoma labai mažai.

Tik antroponimikos ir toponimikos duomenų yra išlikę apie senąsias Balkanų kalbas – trakų, makedonų, ilyrų, dalmatų ir kt.

Nors visos paminėtos kalbos yra svarbios, indoeuropiečių prokalbės rekonstrukcija daugiausia remiasi seniausiomis kalbomis: hetitų ir kitomis anatolų kalbomis, senąja indų, ypač vedų (taip pat Avestos), kalba ir graikų, daugiausiai Homero tekstų, kalba. Antrai pagal svarbą kalbų grupei priklauso lotynų, gotų, senoji bažnytinė slavų, lietuvių, senoji airių, tocharų ir armėnų kalbos.

Atliekant indoeuropiečių kultūros rekonstrukciją svarbiausi yra senosios indų, senosios islandų, senosios airių kalbų tekstai, lotynų ritualinė literatūra ir ankstyvoji Romos istorija (kuri paremta

paveldėtisiais mitais). Nors graikų ir hetitų kultūros išlaikė daugelį bendros indoeuropiečių kultūros bruožų, tačiau jos patyrė milžinišką vietinių ir kaimyninių civilizacijų įtaką. Kalbos, kurios paliudytos tik po „religinės revoliucijos“ (pvz., krikščionybė Europoje), yra ne tokios svarbios.

Klausimas, kur ir kada buvo kalbama indoeuropiečių prokalbe, neseniai buvo pavadintas „nesibaigiančia istorija“. Nors ši problema, ko gero, yra populiariausia tarp nespecialistų, reikia pabrėžti, kad sprendžiant indoeuropiečių kalbotyros klausimus ji neturi jokios įtakos. Čia susipina trys klausimai: kada, kur ir kaip indoeuropiečių kalbos ir tautos atsiskyrė nuo prokalbės ir protėvynės?

Atsakant į klausimą *kada?* galima teigti, kad indoeuropiečių prokalbė negali būti vėlyvesnė nei apie 2500 m. pr. Kr. (praindoiranėnų arba praanatolų prokalbės siekia III tūkstm. pr. Kr.). Daugelis autorių sutaria, kad indoeuropiečių prokalbė negali būti ankstyvesnė nei apie 4500 m. pr. Kr. Tokia nuomonė vyrauja todėl, kad galima rekonstruoti leksiką, susijusią su arimo, vežimo, vilnos ir pienininkystės technika (Europoje nepaliudyta prieš 4000 m. pr. Kr.). Paprastai daugelis kalbininkų prokalbę datuoja apie 4000–3500 m. pr. Kr.

Kita vertus, daug sunkiau atsakyti į klausimą *kur?*. Nors praeityje buvo populiariu indoeuropiečių protėvynės ieškoti Europoje, tačiau dabar tokioms teorijoms beveik niekas nepritaria. Daugelis dabartinių mokslininkų, ko gero, linkę priimti vieną ar kitą Marijos Gimbutienės pasiūlytos teorijos variantą ir lokalizuoja indoeuropiečių protėvynę dab. Ukrainos ir Pietų Rusijos miškų-stepių zonoje. Vis dėlto pabrėžtina, kad yra ir kitų teorijų, o šiuo klausimu kalbininkų ir archeologų nuomonės dažnai nesutampa (tai natūralu, nes kalbotyra ir archeologija yra skirtingos mokslo sritys tiek dėl jų keliamų tikslų, tiek dėl jų taikomų tyrimo metodų).

Su trečiu klausimu *kaip?* glaudžiai yra susijusi indoeuropiečių kalbų dialektologija. Pastebima, kad kai kurios kalbų grupės viena su kita turi daugiau ekskliuzyvinių izoglosų (tai yra bendros inovacijos) nei su kitomis. Visiškai nekontroversiška yra tik indoiranėnų prokalbė, bendra indoarijams ir iranėnams. Kitos prokalbės buvo ir yra diskusijų objektas, tačiau daugelis indoeuropeistų pripažįsta dar dvi:

- i) baltų-slavų prokalbę, bendrą baltams ir slavams;
- ii) italikų prokalbę, bendrą lotynų-faliskų ir sabelų kalboms (taip pat turbūt ir venetų kalbai).

Pasitaiko ir bendrų izoglosų tarp kitų šeimų kalbų, tačiau vargu ar iš jų galima atstatyti tarpinę prokalbę tarp indoeuropiečių prokalbės ir atskirų kalbų šeimų. Daugelis atvejų greičiausiai atspindi priešistorinius kontaktus jau diferencijuotame tarmių kontinuume;

- iii) „šiaurės vakarų indoeuropiečių kalbos“: germanų, baltų, slavų, keltų ir italikų kalbos turi tam tikrų žodžių ar darinių, kurie būdingi tik šioms kalboms;
- iv) germanų, baltų ir slavų kalbos turi tam tikrų morfologinių ir leksinių izoglosų;
- v) baltai, slavai ir indoiranėnai turi keletą, daugiausia fonologinių, izoglosų;
- vi) keltai ir italikai taip pat turi bendrų izoglosų. Dėl „Italikų-keltų“ prokalbės tebėra diskutuojama;
- vii) „Balkanų indoeuropiečių kalbos“: graikų, frigų ir armėnų kalbos turi keletą bendrų izoglosų (graikų ir frigų kalbos viena su kita yra susijusios artimiau nei su armėnų). Taip pat šiai kalbų grupei galbūt priskirtina albanų kalba;

- viii) graikų-frigų-armėnų kalbų grupė turbūt turi keletą izoglosų su indoiranėnų kalbomis.

Kitas klausimas, susijęs su indoeuropiečių dialektologija, yra atskirų kalbų santykinis archajiškumas. Čia turima omenyje galimybė, kad kai kurios kalbos atsiskyrė nuo bendro indoeuropiečių kontinuumo anksčiau nei kitos:

- ix) anatolų kalbų šeimos vieta tarp indoeuropiečių kalbų diskutuojama jau seniai. Kai kurie autoriai siūlė skirti „indohetitų“ prokalbę, bendrą anatolų ir tradicinei indoeuropiečių prokalbei. Kiti

mokslininkai anatolų kalbų šeimą laiko lygiaverte kitoms prokalbės kalbų šeimoms. Šiuo metu vyrauja nuomonė, kad anatolai pirmieji atsiskyrė nuo indoeuropiečių kontinuumo.

Šiuo požiūriu (kuris nukreiptas į bendrų visoms kitoms kalboms izoglosų paiešką) tocharų kalbos dažnai laikomos antra atsišakojusia kalbų grupe. Italikų-keltų kalbų grupė būtų trečia.

Miguel Villanueva Svensson, *Indoeuropiečių kalbotyros pagrindai. Mokymo priemonė*, Vilnius: 2012, p. 11–16.